

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Елена Давчева, редовен докторант към направление „Сравнително литературознание“, Институт за литература към БАН, на тема : „Руската литература за деца от XIX век. Проблеми на рецепцията в България“

Елена Давчева представя за обсъждане проблематика, която досега е оставала извън полето на активното изследователско внимание поне що се отнася до литературоведските търсения. Дисертацията е основана върху интердисциплинарен подход и съчетава литературоведския анализ с история на педагогиката и на методиката на преподаване на руски език и литература в българските училища. Внушителен е не само обемът на представения дисертационен труд, но най-вече на въведения в научно обръщение материал. Работата е основана върху впечатляващи емпирични данни за преводаческата, издателската и педагогическата дейност на огромен брой дейци на българската книжовност и култура в продължение на повече от век. Те са почерпени от учебници, читанки (само те са над 120 на брой!), детски списания, сведения за издателски тиражи и пр. източници. Дисертантката базира изследването си върху рецепцията в българската учебникарска литература (учебници, хрестоматии, читанки, помощни издания и периодика) на произведения на руски писатели от XIX век, написани както специално за деца, така и на преминали в репертоара за деца творби, създадени за възрастни,

Познавам първоначалния вариант на дисертационния труд, представен за апробация пред Института за литература. В сравнение с него, окончателната версия на дисертацията е много по-целенасочена и стегната. Избегнато е желанието да се представи енциклопедичен обхват на всички възможни намерени сведения, заедно с изчерпателни биографични сведения за различните преводачи и автори на учебници и учебни пособия. Сполучливо е решението на авторката да ограничи и погледа към рецепцията на произведения от внушителен брой руски автори в българската учебна книжнина. Значително е съкратен броят на приложенията, които в първоначалния вариант на труда бяха 42 и в някаква степен объркваха читателя със своята детайлност.

Представената дисертация има класическа структура и се състои от увод, три глави и заключение.

В увода (с. 3-27) е направен кратък преглед на основните тенденции в развитието на руската класическа литература през като се прави опит да бъде обговорено мястото на литературата за деца в нея. Освен това са формулирани целите на изследването и методологическите подходи към избрания проблем. Дисертантката правилно подчертава използването на мултидисциплинарен подход към темата на дисертацията, който предполага съчетаването на литературоведски анализ с инструменти на други хуманитарни дисциплини. Тя си поставя за задача да изследва като процес проблемите на рецепцията на руската литература в репертоара на детското четене в България през дълъг исторически период, отчитайки спецификата на рецепционните процеси, нагласите на авторите на художествени текстове и учебни помагала, но и на интересите на аудиторията. Основните имена и творби в историята на руската детска литература на XIX век (писана специално за деца или преминали в детското четене произведения, създадени за възрастна аудитория) се познават добре. Внимание е обърнато не само на най-известните имена и заглавия, каквито са например А. С. Пушкин, В. А. Жуковски, Л. Н. Толстой, С. Т. Акаков, но и по-малко или почти непознатите на българската аудитория В. Ф. Одоевски, А. Погорелски, П. Ершов, А. Ишимова и много други. Няколко забележки. Едва ли може да се твърди, че „приоритетна задача пред руските класици е опазването на човешката душа от пълно грехопадение и окончателна гибел (с. 8)“. Религиозните мотиви са несъмнено присъщи на руската класика и са по-изявени у някои от авторите, но грижата за нравствеността и особено религиозната минава през грижата за просветеността на аудиторията. Диапазонът на тази проблематика е толкова широк, че е трудно да бъде коментиран, без да е основна цел на този труд. В увода намирам и излишно подробен екскурс в историята на руската литература. Би могла да се избегне инерцията от изброяването на авторите, писали за деца. Щом в уводната част се говори за началото на руската детска литература, би трябвало да се споменат педагогическите приказки на Екатерина II, писани специално за нейните внуци, както и педагогическите ѝ възгледи, формулирани в уставите на Възпитателния дом, Смолни институт, в „Бабушкина азбука“ и пр. Уместно е да стане дума и за списанието на Н. И. Новиков „Детское чтение“ – първото руско детско списание, в което дебютира и Н. М. Карамзин, рецепцията на чийто творби се разглежда в дисертацията. Тези препоръки бях отпратила в отзива си по време на първото обсъждане на дисертацията, но те са оставени без внимание.

Първата глава на дисертацията „Присъствие на руската литература за деца в различни обществено-политически периоди от развитието на България“ (с. 28 - 197) обхваща огромен емпиричен материал, визиращ отделните етапи на рецепцията на руската класическа литература в България. С оглед на темата, акцентът в тази част пада върху възприемането на творби, попаднали преди всичко в учебната литература - учебници, читанки и христоматии, но също така в различни издания, предназначени за деца. Дисертантката съзнателно избира количествения дисбаланс на тази глава спрямо другите две, поради впечатляващата фактология, която се нуждае от систематизация. Тя основателно съобразява своите наблюдения с основните процеси в българската литература и култура, намиращи се в ролята на възприемател. Анализът на емпиричните данни се извършва съобразно хронологията на обществените и културните събития в България от 40-50-те години на XIX в. до наши дни.

В обсега на вниманието на Давчева влиза огромен брой имена на автори. Посочени са не само повече или по-малко известни, но и отдавна забравени, които обаче са били популярни през отделните епохи, не само в Русия, но и по българските земи. Проследява се и динамиката на читателския интерес към отделни автори и творби с течение на времето. Текстовете, които са обект на изследването са още повече от имената на писатели, отчитат се и такива, които е трудно да бъдат атрибутирани. Дисертантката предлага свое виждане за периодизацията на рецепцията на руската детска литература и предназначенията за ученическо четене тектове от руската литературна класика като основателно коригира предишни позиции на български изследователи. Тя определя шест периода на рецепция, съобразно водещи събития в българската история, значими културни процеси, преобладаващи идеологически платформи. Изводите си онагледява в многобройни обобщаващи таблици, графики и схеми. Добро впечатление както в тази глава, така и в останалите, прави поместването в края на всяка от тях на кратък преглед на изведените заключения.

Във втората глава „Аспекти на рецепцията на руски класици в България“ (с. 198-245) Давчева съсредоточава вниманието си върху изследването на възприятието на трима знакови писатели: Иван Андреевич Крилов, известен в България преди всичко с басните си, А. С. Пушкин (най-вече неговите приказки) и творчеството за деца на Л. Н. Толстой. Изборът е напълно оправдан и се основава най-вече на статистически данни (с.198) за честотността на тези автори и творби в българската учебна книжнина. В тази глава трябва да бъде оценена високо частта за рецепцията на творбите за деца на Лев

Толстой, разгледана изчерпателно и като обем и като процес, притежаващ своя динамика. Тук трябва да направя една забележка: И. А. Крилов е знаменитост в руската култура доста преди публикуването на първия си сборник си басни през 1809 г. (с. 198). Нека не се игнорира неговата популярност като драматург и сатирик, автор на успешни издателски начинания, най-вече сатирични списания през 80-те и 90-те години на XVIII век, участник в „Беседа на любителите на руското слово“ и т.н. Тази част от неговото наследство не е позната на българския читател, но тя не бива да се игнорира от добросъвестния изследовател.

Третата глава на дисертацията (с. 246-292) е посветена на традиционния за българската русистика проблем за особеностите на преводната рецепция на руската класика в България, този път очаквано с акцент върху литературата за деца. Давчева показва добро познаване на съществуващите изследователски подходи към тази тема, разработени от поредица български учени (В. Велчев, С. Русакиев, Е. Метева, Б. Ничев, Д. Леков, Хр. Манолакев и много други). Голямо внимание е обърнато на степента на адекватност на публикуваните в българския печат преводи през различните периоди: от побългаряването през Възраждането до адаптация и точен превод. Отбелязано е и значителното намаление на пособия с преводни текстове през периода 1944-1989, когато българските ученици ползват предимно творби в оригинал. Обръща се внимание на критериите за подбор на текстовете.

Приложената библиографска справка включва преглед на изворите, цитирани книжни и електронни ресурси. Споменатите заглавия в последните две рубрики са над 150. Смятам обаче, че в библиографията би трябвало да намерят място и метатекстове, които са консултирани, макар и да не са цитирани в дисертацията. Те биха придали много по-голяма пълнота на труда. Дисертацията е снабдена също с 24 приложения, онагледяващи и допълващи направените изводи. Приветствам също инициативата на авторката да подкрепи изводите си от прочетените метатекстове със собствени анкети сред учащи се, които да допълнят съвременната картина на проблема. Целият труд издава впечатляващото трудолюбие на дисертантката, стремища се да обобщи и систематизира огромен емпиричен материал, отчитайки предшестващия нейното изследване опит на различни научни подходи и традиции.

Представеният списък с публикации включва три излезли статии и една под печат на български и английски език, както и пет доклада на национални и

международни конференции. Всички те са върху проблеми на изучаването на детската литература като три от заглавията са по проблеми на рецепцията на руската литература в българската литература за деца и отразяват наблюдения, които са включени и в дисертационния труд. Елена Давчева участва и в научни проекти: ”Българската литература за деца и юноши - национални и универсални ценности” (2011-2016 г.) и вече привършилият ”Подкрепа за развитие на научния потенциал на млади учени-хуманитаристи и укрепване на професионалните им контакти със световно утвърдени учени в тяхната научна сфера“ (2011 г.)

Авторефератът към дисертацията отговаря на изискванията и резюмира поставените задачи, методологията на изследването, съдържанието и направените изводи като създава достатъчно пълна представа за труда на Елена Давчева.

Всичко това ми дава основание да подчертая приносния характер на представената дисертация, която въвежда в българската наука неизследван обемен емпиричен материал и го подлага на анализ, използвайки успешно мултидисциплинарен научен подход. Препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Елена Давчева научната и образователна степен «доктор».

София,

30.04.2014 г.

Доц. д-р Ангелина Вачева